

Hegedűs Antal

JOBBÁGYMOZGALMAK A BÁNÁT TORONTÁL MEGYEI TERÜLETÉN (1779–1848)

Egyik tanulmányunkban már bemutattuk a 200 évvel ezelőtti Bánát politikai és gazdasági állapotát, különös tekintettel a bánáti új földesurak és jobbágyaik kapcsolatára.¹ Azzal, hogy a Temesi Bánságot 63 éves állami osztrák kormányzás után 1778-ban közvetlen magyar kormányzat alá vetették, és hogy az állami földeknek egy jó részét (a Jugoszláviához tartozó bánáti földek legnagyobb részét) privat személyeknek adták el, a Bánát parasztsága számára új helyzet alakult ki. Az állami földek megvásárlói és az állami birokok liberális viszonyaihoz szokott parasztok között kíméletlen és nemegyszer véres küzdelem folyt a földekért, a megnövekedett adó- és robotterhek, valamint a munkakerő drasztikusan intenzív kihasználása miatt.

A magánföldesúri jobbágyá levés terhét a XVIII. század végén elsősorban a szerb és a román parasztok érezték, mivel a német lakosság legnagyobb része a Kamara földesurasága alatt maradt. Amikor az 1790 nyarán tartott temesvári szerb kongresszuson megfogalmazták a szerbek teljes politikai és vallási egyenjogúságára vonatkozó követeléseket, akkor a bánáti szerb és román parasztság is előállt a maga kívánságával: mentesítsék őket a magánföldesúri jobbágyság feudális kötelei alól. A bánáti parasztságnak azt az óháját, hogy nem kívánja osztani a magyarországi jobbágyság sorsát, érdekes módon indokolják a temesvári szerb kongresszus posztulátumai. E szerint a magyar parasztok is csak az 1514. évi sikertelen lázadás után lettek büntetésből jobbágysorba taszítva. A szerbek nem vettek részt ebben a parasztlázadásban, tehát nem kötelesek hordozni az ezért járó büntetést sem: „nem igazságos – írják – ezeket a polgárokat rég múlt bűncselekmények büntetéseként közönséges feudális szolgasorba taszítani..., és ezeket az embereket gyermekeikkel és birtokukkal együtt a szerencsétlen feudális jogrendszernek feláldozni”. A II. Lipóthoz címzett folyamodványukban kifejtették a bánáti szerbek azt is, hogy már a 62 esztendőös kamarai kormányzat idején is igen sokban megsértették a szerbség privilégiumait. A Magyarországhoz csatolás nyomán „életbe lépő feudális magyar jogrend még súlyosabb helyzetbe taszítja őket. A parasztsággal kapcsolatban a következőkben mutatják be a helyzet rosszabbodását:

1. Az osztrák törvények szerint a paraszt szabadon rendelkezett a birtoká-

val, míg a magyar törvények szerint a föld egyetlen birtokosa a nemes, a parasztnak csak használati joga van a birtokra.

2. Az osztrák törvények szerint az adókiivetés alapja a földbirtok, míg a magyar törvény szerint az adót a jobbágy személyére és jövedelmeire vetik ki.

3. Az osztrák törvény szerint a parasztnak csak az állam számára kellett robotolni, míg a magyar előírások az állami robotok mellett a földesúri robotot is megkövetelik, olyannyira, hogy a földesúr még idegen személynek is odakölcsonözheti robotra a jobbágyát.

Mindezek alapján a kongresszus követelése így hangzott: „A Bánát minden lakosa megérdemli, hogy ebből a szerencsétlen sorból kiszabaduljon.”² A magyar nemesség és a bécsi udvar megegyezése miatt tárgytalanná váltak a bánáti követelések is, és a bánáti parasztság nem menekülhetett meg a magánföldesúri jobbágysortól.

A későbbi évtizedek azonban megmutatták, hogy ez a jobbágysor mégsem olyan tragikus és nyomorúságos, mint amilyennek azt a XVIII. század végén látták. A XVIII. század rosszhírű Bánátja a XIX. század első felében igen előnyösen fejlődött és a II. József által megálmodott „áldott és termékeny földdé” változott.³ Ennek a pozitív változásnak több oka van. A majd száz éven át szívós kitartással végzett lecsapoló és folyamszabályozási munkák megteremték gyümölcsüket: mind kevesebb lett a mocsaras, ingoványos terület, és mind egészségesebb lett a környezet. A szüntelenül érkező német és magyar telepes rajok gyökeret eresztettek és a második és harmadik telepes generáció nyomán a Bánát lakossága a XIX. század közepére megduplázódott. A földművelés és az állattenyésztés oly mértékben fejlődött, hogy a Bánátot „Magyarország Egyiptomának és Bécs, valamint Ausztria tárházának” tekintették. Mindehhez hozzá kell tennünk, hogy a magyar vármegyei adminisztráció könnyörtelenül küzdött a közbiztonság, vagy mint akkor mondták, a „közbátorság” megszilárdításáért, amelynek eredményeként a falvak lakossága is nyugodt körülmények között élhetett. A bánáti alföld 2 vármegyéjében, Temesben és Torontálban volt a legmagasabb a jobbágyok életszínvonala, s ugyanakkor az ország legtermékenyebb részén kevesebb adót fizettek, mint az észak-magyarországi sziklás földek lakói.⁴ A Bánáti urbárium kedvezőbben szabta meg a földesúri járandóságokat, mint az ország többi részén érvényben levő Tereziánus urbárium.⁵ A napóleoni háborúk gabonakonjunktúrája pedig olyan nem várt konszolidációt nyújtott a jobbágyoknak is, hogy egy 1801-ből származó jelentés szerint „azok a telepesek, akik ruhátlanul és mezítláb érkeztek a Bánátba, most élvezhetik a gondtalan életet”.⁶ Ennek ellenére a bánáti jobbágyok mégsem voltak elégedettek, nyugtalanságuktól és mozgalmaiktól itt sokkal inkább rengett a föld, mint pl. a szomszédos Bácskában. Tanulmányunkban a bánáti jobbágymozgalmak forrásait, megnyilatkozási formáit és eredményeit a Bánát Torontál megyei részének példáin mutatjuk be.

I.

A BÁNÁTI JOBBÁGYMOZGALMAK FORRÁSAI

1. Éhség a föld után

A 18. században a bánáti parasztság annyi földet kaphatott, amennyit családjával és állatállományával megművelhetett. 1785-ben Torontál megyében a jobbágyok 86,37%-a rendelkezett úrbéri telekkel, Temes megyében pedig 84,11%-a. A parasztság földtelenné válása a 19. század első felében bontakozott ki. Torontál megyében a telkes jobbágyok százalékaránya 1847-ben 40,5%-ra, Temes megyében 56,1%-ra csökkent. A zsellérek százalékaránya Torontál megyében 59,50%-ra, Temes megyében pedig 43,9%-ra emelkedett. Ennek egyik fő oka, hogy a lakosság számának növekedésével nem tartott lépést a jobbágytelkek számának növekedése. Torontál megyében pl. a lakosság 1785–1847 között 139 362-ről 345 018-ra növekedett, tehát több mint a kétszeresére, a jobbágytelkek száma pedig 10 065-ről mindössze 12 209-re növekedett. Ennek következtében, amíg 1785-ben 13,85 személy élt egy jobbágytelken, addig 1847-ben már 28,26.⁷ A jobbágytelkeknek ez a felaprozódása már a 19. század első harmadában megvalósult. Mivel pedig a törvény 1/8 részben szabta meg a jobbágytelkek legkisebb egységét, azért igen sok jobbágygyermek már nem örökölhetett földet és nem is juthatott telekhez, mivel a földesurak a 19. század elejétől nem alakítottak újabb jobbágytelkeket.

Ma már világos, hogy a korabeli statisztikákban szereplő „zsellér” nem azonos a földtelen paraszttal, és hogy a földtelenné válásnak nem egyetlen oka a földek kisajátítása. Jogilag ugyanis zsellérnek számított minden jobbágy, akinek nem volt úrbéri földje. Így tehát a zsellérek közé sorolták a kontraktualista-szerződéses jobbágyokat és a dohány-kertész jobbágyokat is, akik nem urbáriális, hanem szerződéses alapon művelték a földet, és nem egy közülük anyagilag jobban állt, mint az úrbéres földdel rendelkező jobbágy. A zsellérek jogi kategóriájába tartoztak a falusi szatócsok és iparosok is. Ami pedig a földek kisajátítását illeti: úrbéres föld kisajátítását a törvény igen szigorúan tiltotta és a legkritikább esetben próbálkozott ezzel a földesúr. Kisajátítási lehetősége a földesúrnak az úrbéri telekállományon kívül eső földekre volt, amelyeket a parasztok valamilyen módon mégis birtokoltak. Amint majd az alábbiakban látni fogjuk, ezek körül folytatták keserves küzdelmüket a jobbágyok a földesúrral, mégpedig eredményesen. A statisztikai adatok szerint ugyanis amíg Torontál megyében 1828-ban a megművelhető földek 64%-a volt a földesurak, és csak 36%-a az úrbéres jobbágyok kezében, addig 1855-ben ez az arányszám megfordult: a nagybirtokosok kezében volt a földek 40%-a, míg a parasztok kezében volt a földek 60%-a.⁸ A föld utáni éhség igazi oka a nagy népszaporulatban és a nagyobb mértékű földosztás hiányában rejtett elsősorban; ehhez járult a korszerű földművelés és ipar hiánya. Mindezen okok hozzájárultak ahhoz, hogy a kontraktualista és kézműves zsellérek leszámítása után marad még igen sok zsellér, akik szegények és éheznek a föld után, és emiatt ütköznek nemcsak a földesúrral, hanem tehetősebb telkes jobbágytársukkal is.

2. Kizsákmányolás és bántalmazás

Különösen a földesurak első nemzedéke volt rendkívül kapzsi és kegyetlen természetű. Ennek oka nemcsak kereskedői és vállalkozói múltjukban rejlett, hanem abban a törekvésükben, hogy mielőbb minél nagyobb hasznot húzzanak megvásárolt birtokaikból. Mindaddig ugyanis, míg a II. József korában vásárolt földjeik tulajdonjogát a magyar országgyűlés meg nem erősítette, bizonytalan volt, hogy jogilag ők lesznek-e a vásárolt földek birtokosai. Az új földesurak drasztikus bánásmódjának, kegyetlen hajcsár magatartásának egyik további oka volt az is, hogy emberközéltben éltek jobbágyaikkal és közvetlenül irányították birtokaikon a termelést. Az első nemzedék kizsákmányoló földesurai közül itt is meg kell említeni azt a Nákó Kristófot, aki embertelensége miatt egyaránt ütközött kiterjedt birtokainak mind szerb, mind pedig román, német, szlovák és magyar jobbágyaival. Nákó Kristófnak méltó társa volt Mocsonyi András, akit elkeseredett jobbágysai meggyilkoltak 1782-ben.⁹

A földesurak második és harmadik nemzedéke már „úri” életet élhetett, kastélyaiban és városi lakásaiban tölthette életét, és jobbágyaival igen ritkán találkozott közvetlenül. Úgy látszik azonban, hogy közülük igen kevesen iparkodtak rászorgálni a kor épületes és hivatalos irodalmában megrajzolt „jó földesúr” elnevezésre. Az egyik Torontál vármegyei irat fogalmazása szerint, ott „ahol a földesurak gyámnoki jótékony kezeiket a jobbágyoktól semmi alkalommal meg nem vonják . . . , ott az engedelmesség és az úri szeretet ölelkezik egymással”.¹⁰ Ha ez így van, akkor pl. Torontál megyének egyetlenegy, „jó földesura” volt, a Zichy-Ferraris család, mert egyedül az ő uradalmáikból nem találtunk panaszlevélre (Charleville, Heufeld, Maszdorf, Szolturn). Még a kamarai helységek legnagyobb részéből is panaszt emeltek a jobbágyok az elnyomás és a kizsákmányolás valamilyen formája ellen, pedig ott köztudomásúan a legenyhébben bántak velük.

Vizsgálódásunk az 1779–1848 közötti kor egészére vonatkozik, és nem jelenti azt, hogy az egyes jobbágyközségeknek időközben nem voltak jó földesuraik, akik akár természetüknél, akár pedig jól felfogott politikai és gazdasági érdeküknél fogva szépen és igazságosan bántak jobbágyaikkal és akiket szinte tisztelettel és szeretettel öveztek uradalmaik lakói. Jobbágyaink irataiban azonban egyetlenegy ilyen megnyilatkozást sem találunk. Ez természetes is, hisz csak akkor szólaltak fel, ha sérelem érte őket. Mindezt azért hangsúlyozzuk, mert a soron következő ismertetések nyomán könnyen az a benyomás alakul ki bennünk, hogy a bánati – konkrétan a Torontál megyei jobbágyok élete szakadatlan kizsákmányolásban és kegyetlen elnyomtatásban zajlott le. Ha így lett volna, akkor a jobbágyok öntudata és igazságérzete bizonyosan általános parasztfelkelést robbantott volna ki.

A 19. század elejétől a gazdatisztek és az uradalmi pandúrok a földesurak eszközei a jobbágyok irányításában. A gazdatisztek között sok volt az olyan ember, aki fizetésén kívül a jobbágyok vagyonából és verejtékéből is gazdagodni akart, főleg a kamarai birtokokon. Ezért lettek éppen a földesúri tisztviselők a jobbágyok legkönyörtelenebb vérszopói. Az uradalmi pandúrok a gazdatisztek végrehajtó szervei voltak. Szerepüknek talán legjellemzőbb leírá-

sát egy hivatalos megyei jelentésben találtuk meg: „A tarka öltözetű uradalmi pandúr bottal kergeti ki nyugta vagy munkája közepéből a parasztot, s dacos szemmel méregeti minden kasza-kapa csapását s villa hegy vetését.”¹¹

A megyei tisztviselők, s főleg a szolgabírók korabeli magatartása a jobbágyokkal szemben, különösen Torontál vármegyében, egészen sajátos színezetű, de távolról sem olyan kegyetlen, mint a többi magyar vármegyénél. A vármegyei tisztviselők ugyanis mindaddig, míg maguk is nem lettek földesúrrá, hivatalnokként az állam jobbágyvédő politikájának lelkiismeretes végrehajtói voltak s iparkodtak a földesúr–jobbágy feszültségek igazságos, objektív bírái lenni. Ez is egyik oka annak, hogy a Torontál megyei iratokban oly nagy számban találunk részletes és kifejezetten jobbágypárti jelentéseket és jegyzőkönyveket.¹²

A Vajdasági Levéltár Torontál megyei fondjában, továbbá az Országos Levéltár Urbéri osztályában 427 iratot vettünk tüzetesebb analízis alá, hogy ezek alapján az egyik bánáti vármegye, Torontál megye jobbágyságának elnyomását és kizsákmányolás elleni küzdelmét feltárjuk.¹³ Ez a szám nem teljes, mert csak azokat az iratokat és jobbágypanaszokat dolgoztuk fel, amelyek az egész község vagy több jobbágy elnyomását, illetve panaszát tartalmazzák. Az egyéni jobbágypanaszokról, amelyek a fenti fondok iratanyagában szintén nagy mennyiségben találhatóak, jelen esetben s az alábbi kimutatásban nem kívánunk szólni.

A 427 irat tanúsága szerint a jobbágyok panaszai a legkülönbözőbbek voltak, kiterjedtek a jobbágyszolgáltatások minden területére, a földesúri elnyomás minden változatára, fényt vetnek a megyei és a községi tisztviselők velük szembeni önkényére, a jobbágyságon belüli osztályharcnak a kezdeteire – de legnagyobb számban mégis a jobbágyoknak a földért való küzdelmét szemléltetik.

Tárgyuk szerint így oszlanak meg a panaszok:

– a jobbágyok által használt földek és legelők elvétele	102
– a robotjárandóság körüli visszaélések	43
– a tizedszedés körüli visszaélések	44
– a föld és legelőelkülönzés (reguláció) körüli visszaélések	36
– a regáliak (kocsmáltatás, malmok, mészárszék, vadászat) körüli visszaélések	30
– földesurak, uradalmi tisztviselők és pandúrok egyéni kegyetlensége (bottozás, verettetés) és visszaélései miatt	54
– megyei és községi tisztviselők és pandúrok egyéni visszaélései	23
– árenda szedése körüli visszaélések	18
– telkes gazdák visszaélései a zsellérekkel szemben	16
– szőlők kiirtása miatt	15
– szerződéses körüli visszaélések	12
– házhely elvétele vagy kisebbítése miatt	11
– bérlők kizsákmányolás ellen	7
– uzsora miatt	6
– katonai szolgáltatások (forspont és porció) miatt	5

A jobbágyok küzdelme, természetesen, a föld birtoklásáért folyt első-

sorban. A Bánátban ez annál inkább kiéleződött, mert a kamarai korszak idején, 1779-ig, a jobbágyok igen jelentős mennyiségű nem úrbéres, hanem uradalmi földhöz jutottak. Ezeket a földeket hivatalosan kapták használatra a Kamarától mint földesúrtól, mégpedig – mint a földek elnevezése is mutatja – *adjustatio* (kiegészítés), *bonificatio* (pótlás a gyengébb minőségű földekért), *remanentia* (maradvány) és *industriale* (szorgalmi föld) címen.¹⁴ Miután ezek a földek továbbra is a földesúr uradalmi, majorsági földjeihez tartoztak jogilag, bármikor visszavehette őket. Torontál megyében pl. a 470 000 kh úrbéri és kontraktuális (quasi urbarialis) föld mellett kb. 147 000 kh földet használtak a jobbágyok a fenti jogcímenek, és a földesurak ezeket a földeket akarták visszavenni a parasztoktól, főleg legelők gyarapítása miatt, miután az uradalmi földeken 1848-ig főleg állattenyésztéssel foglalkoztak. A Bánátban állandóan vissza-visszatérő panasza mind a földesuraknak, mind a jobbágyoknak a *legelők hiánya*. Ennek oka a külterjes állattartás (II. József korában pl. 27 kh legelő jutott egy baromra),¹⁵ a meliorációs munkák hiánya, majd pedig a puszták benépesítése és a legelők mind nagyobb mértékű felszántása volt. A legelők birtoklásáért folytatott küzdelem mindinkább a földesúri és jobbágyi legelők elkülönzéséhez (*segregatio*) és a földek felméréséhez (*regulatio*) vezetett. A *regulációt* legtöbbször a földesurak kérték, hogy visszavehessék azokat a földeket, amelyek jogilag őket illették vagy pedig, hogy meghagyva azokat a jobbágyok kezében, nagyobb árendát kérhessenek. A jobbágyság általában nem lelkesedett a reguláció miatt. Elsősorban azért, mert a legtöbb alkalommal ő húzta a rövidebbet: nemcsak mennyiségileg károsodott, hanem minőségileg is, mert a földesúr a jobb minőségű földeket magának mérette ki, a rosszabb minőségűt pedig a jobbágyságnak juttatta. Emiatt a legszorgalmasabb és a leglelküimeretesebb jobbágyoknak is elment a kedve attól, hogy a jó gazda lelkiületével dolgozzon földjének minőségi javításán. A parasztságnak azért sem volt érdeke a földek újrafelmérése, mert majdnem minden alkalommal kitűnt, hogy úrbéres telkén kívül más földeket is birtokol, amelyekkel jogilag a földesúr rendelkezik.¹⁶

A regulációval kapcsolatos *földelvételek klasszikus esetei* Torontál megyében a következők:

a) A földesurak elvették a jobbágyoktól a kamarai kormányzás idején különböző jogcímenek juttatott földeket;

b) Elvették a jó minőségű legelőt és helyette rosszabb minőségűt adtak;

c) Pontatlanul és a maguk javára mérették fel a szántóföldeket és a réteket, s ezzel súlyosan károsították a jobbágyságot;

d) A reguláció alkalmával oly szűkösen szabták ki a dűlőutakat, hogy a parasztok nem tudtak úgy kimenni a földjeikre, hogy a másik földjét le ne gázolják, s emiatt igen sok viszálykodás keletkezett a jobbágyok között;

e) Néha az úrbéres földből is elvettek néhány holdat;

f) A reguláció jogcímén a földesúr a zsellérektől elvette az őket megillető háztáji földet, s csak akkor juttatott nekik másikat, ha ezért külön fizettek neki pénzben vagy robotban;

g) Megtörtént, hogy a már szétvált és önállósodott testvéreket újra egy háztartásba akarta egyesíteni a földesúr;

h) A földesúr néha a reguláció jogcímén, egész utcasorokat akart lerontani, mert szerinte nem voltak jól vagy terv szerint megépítve;

i) Megtörtént az is, hogy a neki kedves és engedelmesebb jobbágnak juttatta a földesúr a jobb minőségű földeket.¹⁷

A földesúr és jobbágysai közötti feszültség következő forrását a *robot és a tizedszedés körüli visszaélések* képezték. A földesurak lényegében arra törekedtek, hogy mind minőségileg, mind pedig mennyiségileg javítsák a jobbágyok robotteljesítményét. Emiatt nem fogadták el pl. a robotra küldött 12–14 éves gyermekeket; késő estig nem engedték haza a roboton levőket, úgy hogy azok nemegyszer 22–23 óra körül jutottak otthonaikba; gyakran kézi napszámba számolták el a fogattal teljesített robotot; a jobbágyokat ostorral és bottal kergették a munkára vagy annak jobb minőségű végzésére. Noha az úrbéri törvényhozás előírása szerint az évi robotmennyiség negyed részét a hat téli hónapra kellett elosztani, a földesurak a nyári hónapokban követelték a teljes évi robotmennyiség ledolgozását, sőt olyan eset is előfordult, hogy a következő esztendeit is már előre le akarták dolgoztatni. Nagyon sok visszaélés történt a robotok elszámolása körül is. A földesúri tisztviselők rendetlenül vezették a robotok körüli nyilvántartást, némelyeknek rokoni vagy jóbaráti alapon többet írtak a „rovására”, másoknak pedig kevesebbet annál, mint amit ledolgozott.¹⁸

A tizedszedéssel kapcsolatban arra panaszkodtak a jobbágyok, hogy a földesurak nem írárták össze az előírt időben a termést, s emiatt megtöltötték a jobbágyoknak, hogy hozzányúljanak a gabonához, pedig mind nekik, mind pedig jószáguknak szüksége volt az élelemre. Néha augusztus végéig is a mezőn maradtak a gabonakeresztek, kóróval benőve és az egerek és más mezei kártevők által már előre megtizedelve. Miután kezdetben a ritkán vagy kis mennyiségben vetett kukorica, len és dohány kerti veteménynek számított, amely után nem kellett tizedet adni, akárcsak az ugarban vetett növény után sem, azért a 19. században sok feszültség oka lett a földesuraknak az a törekvése, hogy tizedet szedjenek a most már nagyobb mértékben ültetett konyhai és ugarbeli termés után is. Hasonló helyzet volt a szőlők körül is. Mihelyt a pár tőkéből álló lugas helyett a jobbágyok több száz négyszögöles szőlőskertet alakítottak ki, melyeknek termése után a földesurak kezdték megkövetelni a tizedet, s ha a jobbágyok nem fizették, erőszakkal kiirtatták szőlőiket.¹⁹

A *jobbágyok testi fenyítése* az elnyomás és a büntetés legáltalánosabb eszköze volt. A földesúrtól és a szolgabírótól az utolsó uradalmi és megyei pandúrig mindenkinek joga volt verni a parasztot, tekintet nélkül arra, hogy falusi előjáró vagy pedig napszámos zsellér vagy cseléd volt-e az illető. Az 1830-as évekből származó adataink szerint már nem egy falusi plébános is jogot formált arra, hogy megvertesse a jobbágyot, amivel kapcsolatban a megye megjegyezte, hogy „a plébánosok mindinkább átlépi hatáskörüket”. A bottal, korbáccsal, csákánnyal való ütlegelések során előfordult, hogy nemcsak részlegesen, ideiglenesen, hanem örökre is munkaképtelenné tették a jobbágyot. II. József elrendelte ugyan, hogy többé ne büntessék botozással a jobbágyokat, de e rendelkezés nem lett fogantatja, mert a botozás fájdalmas és szegyeteljes büntetését 1848-ig gyakorolták.²⁰

II.

A JOBBÁGYMOZGALMAK FORMÁI

A bánáti jobbágyság, hasonlóan az ország többi tájának jobbágyságához, önmaga védelmében iparkodott felhasználni minden törvény adta lehetőséget, a panaszlevél-beadványon keresztül a peres eljárásig és a legfelső hatóságokig terjedő küldöttségek szervezéséig, s ha ezekkel nem érte el célját, csak akkor fogott keserűségében a szabotálás és a nyílt lázadás fegyveréhez.

1. *Panaszlevelek*

A panaszlevelek csak látszólag a legegyszerűbb formái a jobbágyok önvédelmi harcának a kizsákmányolás és az önkény ellen. Ha betekintünk ezeknek a panaszleveleknek a keletkezési körülményeibe, akkor tudjuk csak igazán értékelni azoknak a jobbágyoknak a bátorságát és áldozatát, akik a földesúri és megyei hatóság mellett a Helytartótanácsához és a bécsi uralkodóhoz is eljuttatták panaszait.

Mindenekelőtt azt kell számításba vennünk, hogy ezeket a leveleket írástudatlan jobbágyok állították össze és írták le. A panaszlevelek megírói között találunk pravoszláv, katolikus és protestáns papokat, községi jegyzőket és tanítókat, uradalmi tisztviselőket és ügyvédeket. E levelek megírásáért a jobbágyoknak fizetni kellett, vagy legalábbis „ajándékot” kellett adni. Van rá adatunk, hogy egy ügyvéd 62 Ft 30 krajcárt kért egy panaszlevél megírásáért, egy másik pedig 8 mérő búzát, 80 forintot érő lovat és 30 forint 30 krajcárt kért egy per lefolytatásáért.²¹

Ha a jobbágyoknak sikerült leírni és elküldeni a panaszlevelet, akkor állandóan számolniuk kellett a földesúr és a hatósági szervek bosszújának lehetőségével. Ezek ugyanis, természetesen, nem szívesen vették a panasztevő jobbágyok írásait. Így pl. a szaravallai kérvény benyújtóit 36 bottal fenyegette meg a földesúr, gróf Gyulai. Másokat börtönbe vetettek emiatt, vagy legalábbis „nyughatatlan, züllött és erkölcstelen” emberként bélyegeztek meg. Néha maga a szolgabíró jött el a községbe, hogy kinyomozza a levél íróját és azt, hogy ki diktálta be „a lázongó panaszt tevők nevét a levélbe”. Nem csoda, hogy a megfélemlített község előljárói néha visszavonták a panaszt azzal az indoklással, hogy az helytelen, hazug adatokat tartalmaz, illetve hogy hamisítvány, mert a község maga semmit sem tudott róla.²²

Gyakran előfordult az is, hogy akár a földesúr úriszékénél, akár pedig a megyénél 5–6 éven vagy még azon túl is elhúzódott egy-egy panasznak a kivizsgálása és orvoslása. Ezek mindenféle újabb jogi vagy egyéb kifogásokat támasztottak a panaszokkal kapcsolatban, s mindezt azért, hogy kifárasssák és elvegyék a jobbágyok kedvét a további lépésektől.²³

Az igazság kedvéért meg kell mondanunk, hogy a jobbágyok panaszleveleiben néha valóban található megalapozatlan vagy félreértett sérelem, amely csak az ő szubjektív igazságérzetük előtt állhat meg. Sok esetben, főleg a földek el-

vételével kapcsolatos panaszok során a jobbágyok panasza tényszerűen igazolt, de jogilag megalapozatlan, mivel a földesúr az uradalmi vagy a maradvány földeket vette vissza a jobbágyoktól, amelyek jog szerint őt illették.²⁴ Azonban ezek az esetek is azt mutatják, hogy a bánáti jobbágyság körömszakadtáig küzdött a maga igazi vagy vélt jogaiért és nem nyugodott bele kizsákmányolt és elnyomott sorsába.

Az országos szervekhez is eljuttatták panaszleveleiket a jobbágyok. A Helytartótanácsnak mint a király kormányzó szervének többek között az is feladata volt, hogy a földesurakat és a megyéket rákényszerítse a jobbágyvédó törvények betartására, amelyek szerint a megyei hatóság feladata a jobbágyokat az elnyomástól megvédeni és a földesurakat minden törvénytelenységért megbüntetni. Azt is el kell ismernünk, hogy a Habsburg uralkodók nemcsak politikai, hanem lelkiismereti okokból is őszintén törekedtek a jobbágyság védelmére és arra, hogy ki is érdemeljék „a jó uralkodó” jelzőjét, amelyet minden fórumon, az egyházi szószékekről is, szinte legendás színekkel propagáltak. A kor legreakciósabb és legkonzervatívabb uralkodója, I. Ferenc (1792–1835) is keményen követelte, hogy mielőbb szüntessék meg a jobbágyok egyre inkább növekvő elnyomását és a földesurak önkényes eljárását. Elődeihez hasonlóan I. Ferenc is fogadta a jobbágyok küldöttségeit és a magyar Kancellária útján megkövetelte, hogy a panaszokat igen komolyan vizsgálják ki. A jobbágyok a Burg un. „Controlor-gang”-jában szoktak állni, ahol az uralkodó mindennap kétszer-háromszor végig ment a kérvények átvételére és az ott állókkal való elbeszélgetésre.²⁵ Túl gyors megoldást azonban nem remélhettek a panasztevők még az udvar intervenciója után sem. Az alsóbb szervek ugyanis nem siettek a felvilágosítások megadásával és gyakran 5–10 év is eltelt, míg egy-egy kérdés megoldódott. Ezen túlmenően mindent megtettek, hogy a jobbágyok kedvét elvegyék a küldöttségek szervezésétől és a Bécsbe való felmeneteltől. S ha már ezt nem is tudták megakadályozni, akkor utólag álltak bosszút a küldöttségek tagjain.²⁶

A Bánátban hagyománya volt az uralkodóhoz való fordulásnak. Ennek alapjait II. József vetette meg bánáti utazásai során, amikor is minden hozzáfutó jobbágy panaszát meghallgatta, a százával érkező panaszleveleket elolvasta és kivizsgálta. Hogy az ilyen küldöttségjárásoknak nem volt sok kézzelfogható eredménye, azt néhány gyakorlati példán szeretnénk bemutatni.

Tótkomlós szlovák lakossága igen megbánta, hogy Bánátba települt Nákó Kristóf uradalmába és II. Józsefhez fordult panaszával. A császár meghallgatta a küldöttség tagjait, biztató szavakkal ígérte panaszaik és kérelmük megoldását, és tényleg el is rendelte, hogy a tótkomlói szlovákok otthagyhassák Nákó Kristófot és a Kamara pusztáin, Devetakon és Tordán építsék fel új otthonukat. A küldöttség tagjait azonban otthon börtönbe vetették, és a Kamara, közvetlenül az elköltözés előtt, visszavonta a Devetak és Torda pusztákra vonatkozó települési engedélyt.²⁷

Ittabé magyar telepesei szerették volna módosítani a Kiss Izsákkal kötött telepítési szerződést és az adókedvezményre vonatkozó pontokat. Küldöttséget szerveztek, és II. József nekik is megígérte jogos igényeik teljesítését. Itthon azonban évekig hiába vártak az ígélet valóra váltására.²⁸

Törökkanizsa jobbágysága 10 tagú küldöttséget menesztett I. Ferenc császárhoz, földjeik elvétele miatti panaszokkal. A hazatérőket a megye elfogatta és elrendelte a nyomozást annak kiderítésére, hogy kik voltak a kérvény megfogalmazói, kik szervezték a küldöttséget és mennyi pénzt kaptak, ki adta a pénzért a jótálló elismervényt stb. A nyomozás során kiderült, hogy a pravoszláv templompénztár kölcsönözte a küldöttség tagjainak a 200 forintot.²⁹ Ezeket kötelezték arra, hogy 15 napon belül fizessék vissza a pénzt.

2. Gyújtogatások

Azok a jobbágyok, akik nem tudták vagy nem merték tiltakozásukat nyíltan kifejezni, legtöbbször a gyújtogatás szabotázs akciójával fejezték ki tiltakozásukat a földesúri kizsákmányolás ellen. Kezdetben főleg az uradalmak szénakazlait gyújtogatták, így pl. 1797-ben Malenicza Péter nagygáji földesúrnak 1296 baglya szénáját gyújtották fel, úgy hogy az okozott kárt, baglyáját 7 forinttal számítva, 9072 forintra becsülték. Az 1820-as évektől kezdve sorra borultak lángba az uradalmi épületek is, így pl. Deszken, Törökbecsén, Bánlakon, Padén. Kécsán 7 évig nem tudtak véget vetni a gyújtogató akcióknak.³⁰

3. Nyílt lázadások

A kizsákmányolás és az önkény elleni tiltakozás és harc csúcspontja a Bánátban is a jobbágyok nyílt lázadásában mutatkozott meg. A Bánát egész területére kiterjedő jobbágymegmozdulásra, a jobbágyság szervezetlensége miatt, csak az 1782 és következő években került sor, amelyek összefüggésben voltak a Horia-Closca-féle erdélyi jobbágyfelkeléssel 1784-ben. Ekkor lázadt fel Ittabé, Kiss- és Nagy Torák, Szent György, Klek, Écska és Fény jobbágysága Kiss Izsák, Lázár Lukács és Mocsonyi András földesúri önkénye ellen.³¹

Ennek az évtizednek egészen sajátos jelensége a *tótkomlói* jobbágyok 1784–1788-ig tartó tiltakozó sztrájkja Nákó Kristóf földesúr ellen. Ezek a jobbágyok ugyanis, bár mind nemzetiségi mind vallási szempontból szigeteket alkottak a bánáti jobbágyság világában, négy éven át kitartóan mertek dacolni nemcsak a földesúrral, de az államhatalommal is. Kijelentették, hogy addig nem művelik meg sem az uradalom, sem a saját földjeiket, amíg sérelmeiket nem orvosolják. A hatóságok kérelme az volt, hogy vegyék fel a munkát és akkor orvosolni fogják sérelmeiket. A jobbágyság viszont azt követelte, hogy előbb orvosolják panaszait és csak akkor kezdenek majd el dolgozni. Hiába voltak a sorozatos letartóztatások, hiába a szép ígéretek, a tótkomlóiak évekig nem művelték a földeket, annak ellenére, hogy állataik egészen legyengültek és nekik is alig volt betevő falatjuk. 1787-ben felajánlották nekik, hogy családonként szétköltözhetnek a Bánát különböző kamarai uradalmaiba – egy tömbben azonban sehol sem bocsájtottak rendelkezésükre telkeket. Ezt a lehetőséget is elvetették a tótkomlóiak, kijelentve, hogy inkább koldusként térnek vissza elhagyott Békéscsaba és Szarvas környéki hazájukba, mintsem

hogy „pásztor nélküli nyájként szétszéledjenek”. 1788. április 11-én likvidálták a szlovákok és az uradalom úrbéri szerződését és az 1788. évi június 5-i népösszeírás már nem is említi Tótkomlóst. Hogy mi lett a jobbágyok sorsa, azt eddigi kutatásaink alapján nem tudjuk megmondani. Helyükre német telepesek költöztek, úgy hogy 1803-ban már Tótkomlós neve is feledésbe merült.³²

1787-ben *Hacfelden* (Zsombolya) egy jelentéktelennek tűnő sérelem mozgatta meg a község német jobbágyait. A kamarai földesúr ugyanis elvette a községtől a húsmérés jogát és a többet ígérő Stefan Popovicsnak adta bérbe. A felbőszült tömeg, élén a bíróval és a plébánossal, félreverte a harangokat, lerombolta a piactéri kocsmát és a mézárszéket és küldöttséget menesztett az uralkodóhoz. A lázadást a kivezényelt katonaságnak kellett megfékezni, a vezetőket és a szervezőket botozással és börtönnel büntették a hatóságok.³³

1788-ban *Törökbecsén* 155 jobbágynak vette el a földesúr a földjét és helyében Bereg pusztán jelölt ki nekik másik földterületet. 143 jobbágy megtagadta ennek a földnek az átvételét és nem volt hajlandó művelni a földeket, míg a földesúr vissza nem adta nekik elvett földjeiket.³⁴

A korszak legvéresebb jobbágyzundulása a Kamarához tartozó *Óbesenyőn* (Besenovo-Veche, Románia) tört ki 1813 januárjában. Ennek oka már csak részben volt a földesúrral szembeni elégedetlenség, nagyobb részben azonban a szegény és gazdag jobbágyok közti szociális ellentétekből fakadt. A szegénység a földek újrafelmérése alkalmával abban reménykedett, hogy több földhöz fog jutni, azonban csalódottan kellett látnia, hogy most is a gazdag jobbágyok részesültek előnyben. Ehhez az elégedetlenséghez járult az a gyarú is, hogy a leváltott bíró és társai hűtlenül kezelték a város pénztárát. A lakosság emiatt két részre szakadt, titkos összejöveteleket tartottak és egymást fenyegették. Amikor 1813 januárjában az új városi vezetőség választása alkalmából a két párt hívei összeverekedtek, a kedélyek lecsillapítására egy huszárszázadot kért az uradalom. A katonaság január 28-án érkezett a városba, és első dolga az volt, hogy letartóztatta az uradalom vezetősége által leváltott Tomas Guránov bírót, aki éppen akkor érkezett haza társaival Bécsből. Erre a letartóztatott bíró párthívei hatalmas tömegbe verődtek össze, és kaszával, kapával és lapáttal felfegyverkezve megtámadták a katonaságot, s többet közülük megsebesítettek. A több napig tartó összecsapásban a katonaság a fegyverét is használta, 3 jobbágyot megölt, és ötvennél többet megsebesített. A kivezényelt katonaság a város pacifikálása után még hónapokig a lakosság nyakán ült s dorbézolja kiáltozta: „Igyuk meg a templomukat is!” Lovakkal letaposták még az utcán haladó iskolás gyermekeket is. Egy lakost a ló farkához kötözve vonszoltak végig a város utcáin. Az úriszéki tárgyalás alkalmával Szláv Tomas Csokánt oly kegyetlenül megverték, hogy a belei kifordultak. A megfélemlített lakosság súlyos pénzeket fizetett a falu jegyzőjének, csakhogy a veréseket és a bebörtönzés elkerülhesse. A volt bíró, Tomas Guránov, valamint Todorovics Pál és Lebanovics Damján vezetésével ekkor újabb küldöttség ment Bécsbe és az uralkodónál sikerült kieszközölniük a katonaság visszavonását és a bebörtönzöttek szabadon engedését. A gazdag és szegény jobbágyok közötti ellentétek azonban továbbra is fennmaradtak, a zsellérek nem juthattak földhöz, és ezért napirenden voltak a panaszok ebben a bolgár mezővárosban.³⁵

1817-ben a *Kistorákon* az árendában tartott földek elvétele miatt támadt zendülés. A lakosság rátámadt a bíróra, elvette tőle a falu pecsétjét, félreverte a harangokat.

1818. június 11-én *Pészaikon* a közös legelő egy részének erőszakos elvétele miatt lázadt fel a jobbágyság. A földesúr ugyanis kimutatta, hogy a legelő egy része az ő majorsági uradalmához tartozik, s a Kamara annak idején csak ideiglenesen adta a jobbágyok használatára. A felbőszült község lakossága, férfiak, nők, gyermekek, ásóval és kapával fölfegyverezve a községháza előtt gyülekeztek, majd berontottak a földesúr által elvett s közben gyümölcsössé alakított legelő területére, összetörték a csemetéket és ráhajtották állataikat. A megye elrendelte ugyan az elvett legelő visszaadását, de a földesúr még 2 év múlva sem tett eleget a megyei bíróság határozatának. A német és a román jobbágyok éjszakánként összejöttek és titokban további akciókra szervekedtek. A megye ekkor elrendelte a zendülés vezetőjének, Baumann Konrának a megbótozását. Órá 70 ütést mértek, társaira pedig 30–30 botütést. A kedélyek még ekkor sem nyugodtak meg, úgyhogy egy 1846-os jelentés szerint a népben oly elvenen él a föld utáni éhség, hogy csak az alkalmas pillanatra vár, hogy azt erőszakkal elfoglalhassa...²⁶

Az 1820-as években a legelőelvétel, a föld újra felmérése, a megfeszített robotok miatt tovább nőtt a jobbágyság elégedetlensége, úgyhogy mind több földesúr követelte a megyétől az erős kéz politikáját.²⁷

1822-ben *Törökkanizsán* 8 hónapig tartott az a zendülés, amely az uradalom által elvett földek miatt tört ki. Az uradalom akart ugyan más helyen földet adni kárpótlásul, de a jobbágyok ragaszkodtak elvett földjeikhez, mert azok jobb minőségűek voltak, főleg a Bresztok nevű részben. A lázadás négy vezetőjét megkorbácsolták, majd börtönbe vetették, de még ott is hangoztatták, hogy addig nem fognak megnyugodni, amíg földjeiket vissza nem kapják.²⁸

Hasonló megmozdulások voltak a húszas években Melencén, Macedónián és Bókan is.²⁹

Az 1830-as évektől kezdve a nyugtalanság még erőteljesebbé vált. A megye szerint Bánát egész területén szaporodnak a „zenebonák”, s ezért a legszigorúbban, mindig a kezdet kezdetén fel kell lépni a „törvény és a közcsend” megbontására irányuló mozgalmak szervezői ellen. A jobbágymozgalmak most már mindinkább a szegény és föld nélküli zsellérség mozgalmává váltak.

Lovrinban 1828-ban éjszakai összejöveteleken szervezkedtek a zsellérek és a szegény sorsú telkes jobbágyok. A község bírója és több esküdt is a pártjukra állt, és a nyílt lázadást csak az akadályozta meg, hogy a megye elfogatta és megbótozás után a börtönbe zárta a szervezkedőket, köztük Krausz János bírót is.³⁰

Tolvadián 1833 áprilisában lázadtak fel a jobbágyok Varga Mihály zsellér vezetésével. A zendülés olyan méretű volt, hogy a megye csak egy század katonaság kivezénylésével tudta a népet lecsillapítani. Igen sok zsellért és jobbágyot megbótoztak, többeket börtönbe vetettek.³¹

Kis- és Nagy Torákon 1834 nyarán az egész falu egységesen megtagadta az urasági gabona aratását, mivel nem volt megelégedve az uradalom által kínált bérrel. A megyei bizottság elrendelte ugyan a földesúrnak, hogy magasabb bért

fizessen az aratóknak de az aratósztrájk szervezőit súlyos botbüntetésre ítélte.⁴²

1837-ben Bánát több községében lázadtak fel a jobbágyok. Ezek között legjelentősebb megmozdulás *Törökbecsén* volt, főleg azért, mert a földesúr elleni tiltakozásba a mezőváros minden társadalmi rétege bekapcsolódott, nemcsak a jobbágyság.

Az uradalom ugyanis még 1830-ban elvett a jobbágyoktól 3540 hold „überlandot”, azaz az úrbéres telkiállományon kívül eső földet, amelyet a község 70 évvel ezelőtt kapott a Kamarától árendába, igen méltányos összegért. Ezenkívül 1836-ban az uradalom még 660 hold legelőt is elvett a jobbágyoktól, s helyette gyengébb minőségű, salétromos és vizenyős legelőt adott. A jobbágyok először megkísérelték az egyezkedést az uradalommal: a jelenleginél nagyobb árendát kínáltak, s amikor licitációra került sor, ugyanannyit kínáltak, mint a legtöbbet kínáló vidéki licitáló. A földesúr azonban nem akarta a földet a jobbágyoknak adni. Mivel a jobbágyok állatállományának nem volt elegendő legelője, a jobbágyok eddig hallatlan lépésre szánták el magukat: az überland árendálásáért és az elvett legelő visszajuttatásáért lemondtak volna a község szabad kocsmáltatási jogáról. Szolidaritásból az iparosok is magukévá tették az ajánlatot, pedig súlyos áldozatot jelentett volna ez nekik, mivel az ital árusításából jelentős jövedelmük volt. Az uradalom azonban ezt az ajánlatot sem fogadta el. Ekkor a község a megyéhez fordult, de a válasz negatív volt: a megye nem segíthet rajtuk, mivel a földesúr szabadon rendelkezik uradalmi földjeivel, s annak adja árendába, akinek akarja. Ekkor a lakosság elhatározta, hogy panaszával elmegy a Helytartótanácshoz és az uralkodóhoz. Mivel a községnek annyi pénze sem volt, hogy a határ kataszteri térképének elkészítési költségét fedezze, ismét az iparosok siettek a parasztok segítségére, és a céh pénztárának összes pénzét felajánlották erre a célra. Mivel a céhláda harmadik kulcsát az uradalmi ispán őrizte, aki nem akart részt venni ebben az akcióban, erőszakkal elvették tőle a harmadik kulcsot, felnyitották a céhládát és kivették belőle a szükséges pénzt. A mozgolódás hírére a megye bevezette a rendkívüli állapotot. Kikindáról és Párdányból két huszárszázadot hozatott Törökbecsére. A falu bírása a zsellérkereskedő Pável Lajos, a jegyző, Kersztics Mihály, a gyógyszerész, nemes Bunyevác Miksa és a pravoszláv plébános, Csokerlán Jován közösen biztatták a lakosságot, hogy tartson ki igazságos ügyének védelmében. Húsvét lévén az emberek botokkal, vasvillával és ásóval a kezükben mentek a feltámadásra, s amikor ezért felelősségre vonták őket, azt mondták, hogy ily módon őrzik „Krisztus koporsóját”. Miután az iparosok nem voltak hajlandók visszakövetelni pénzüket, a szolgabíró parancsára 1837 húsvétján a katonaság letartóztatta a céh két pénztárosát. A felbőszült tömeg kirohant a templomból, berontott a szolgabíró házába és ott mindent összezúzott. Amikor a katonaság körülvette őket és a levegőbe lőtt, akkor osztott szét a tömeg. A vizsgálat két évnél is tovább tartott, miután mindenki mindent tagadott és a beidézett tanúk sem vallottak, így a hatóságok senkit sem büntethettek meg.⁴³

Ugyanebben az esztendőben *Kiszomborban* is föllázadtak a jobbágyok, mivel az uradalom elvette a Kamara alatt bírt földjeiket. Követelésük biztosítása

céljából az uralkodóhoz is küldöttséget akartak meneszteni, de a megye nem volt hajlandó útlevelet adni a küldöttség tagjainak és börtönnel fenyegette meg őket, ha mégis elmennének. Ekkor a község csak panaszlevelet küldött a Helytartótanácsához. A pereskedés több évig tartott, míg végül is a Helytartótanács 1841-ben felmentette Kiszombort a lázadás vádjá alól és utasította a vármegyét panaszai orvoslására.⁴⁴

A szabadságharcot megelőző évek legjelentősebb jobbágymozgalmi Ivándára, Fény, Gyülvész, Rudna, Gyér, Bánlak és Ofszenica községekben törtek ki. A mozgalom szellemi vezetője Loncsárevics Milos ügyvéd volt. A nép vakon bízott benne. Azt ígérte, hogy az ő vezetésével és irányításával vissza fogják majd szerezni az Urbárium előtt birtokolt, de most a földesurak által elvett földeket. Loncsárevics kérte a megyét, hogy a levéltárból adja ki neki a községek kataszteri térképeit és a birtokok eladásával kapcsolatos okmányoknak a másolatát. Amikor a megye ezt a kérelmet megtagadta, akkor Loncsárevics a Helytartótanácsához fordult. Közben azonban elfogyott a nép türelme és Ivándára ásóval, kapával és dorongokkal felfegyverezve az uradalmi épületekre rontottak, lerombolták a kerítések, bezúzták az ablakokat stb. A megye ekkor egy huszárszázadot vezényeltetett Ivándára, Loncsárevicstől pedig megvonta az ügyvédi működési engedélyt. A határozat indoklásában a megye külön kihangsúlyozta, hogy Loncsárevics tudatosan szítja a népben a földek visszaadásával és felosztásával kapcsolatos kívánságokat. A föld utáni éhség különösen Fényen volt nagymérvű, mert ott vett el az uraság legtöbb földet, amelyet a parasztok a Kamarától béreltek annak idején. A községnek annyi pere volt az uradalommal, hogy a megyei levéltáros kijelentése szerint már nem is tudja nyilvántartani azokat. Fénynek 1842-ben volt olyan pere is, amelyet még 1819-ben indított a földesúr ellen.⁴⁵

III.

A JOBBÁGYMOZGALMAK EREDMÉNYEI

A jobbágyság évtizedes küzdelme az elnyomás és az önkény ellen nem hozott lényeges eredményt, mivel nem tudta megszüntetni a feudális társadalmi és gazdasági rendszert, és az elszegényedési folyamatnak sem tudott gátat vetni.

A mozgalmak azonban mégsem voltak hiábavalóak. Eredményeiket a következőkben tudjuk összefoglalni:

1. A jobbágyság olyan erőteljes osztálynak mutatta magát, amellyel az uralkodó osztálynak mindig és minden körülmények között számolnia kellett. Ez egyrészt abban mutatkozott meg, hogy az állami, megyei és uradalmi szervek a legkisebb megmozdulásra is idegesen reagáltak és igyekeztek erőteljesen, csírájában elfojtani minden megmozdulást, nehogy tűzvészként tovább terjedjen. Másrészt azonban, főleg az állami szervek, kénytelenek voltak fékezni a földesurak önkényét és kizsákmányoló mohóságát, hogy ezzel elejét vegyék a jobbágymegmozdulásoknak. Emiatt pl. Torontál megyében is többször panaszkodtak a földesurak az állam „jobbágy-pártoló” politikájára.

2. A jobbágyság küzdelme a földekért, ha nem is tudta elérni az összes, a kamarai uralom idején (1717–1779) használt földeknek a megőrzését, illetve megtartását a jobbágyok használatában, annyit mégis elért, hogy az elibertációkor pl. Torontál megye területén a parasztnak jutott 1855-ben a termőföldek 60%-a, és a nagybirtoké mindössze a földek 40%-a maradt.

3. A jobbágyság erőteljes küzdelme és ellenállása nemcsak korlátozta a kizsákmányolást és akadályozta a földesurak kisajátító törekvéseit, hanem erősítette is a reformkorszak politikusait abban, hogy ha kell, forradalmi úton is számolják fel a feudalizmust, mint a további társadalmi és gazdasági evolúció kerékkötőjét. A jobbágyság ki volt ugyan rekesztve a politikai élet porondjáról, azonban, mint osztály, a jobbágyság a forrongásával „politizált”: ezzel volt jelen mind a bécsi udvar, mind pedig a magyar országgyűlés és a megyei összejövetelek tárgyalótermeiben, ahol egyébként róluk tárgyaltak az ő megkérdésük nélkül.

4. Az elszórta, de mindig lángoló jobbágyküzdelmek hozzájárultak a jobbágyság osztályöntudatának és forradalmi szellemének erősödéséhez. Mindinkább elkeserítették azok a szép szavak és ígérek, amelyeket az illetékes hatóságok sehogyan vagy alig valósítottak meg. „Mit érnek a szép szavak, ha azok nem eszközöltetnek? Olyanok azok, mint egy gyöngyökkel és gyémántokkal díszített élettelen kard” – jelentette ki panaszlevelében egy bánáti német jobbágy, Neu Gáspár 1827-ben.⁴⁶ A megoldatlan és állandóan halmozódó panaszok, az évtizedeken át elhúzódó úrbéri perek odavezettek, hogy a Bánátban is, akár az ország többi részében „megrendült a jobbágyok amúgy is ingtag bizalma a hatóságok iránt”.⁴⁷

Ez a megerősödött forradalmi szellem okozta azt, hogy 1848 tavaszán a bánáti jobbágyság, vallási és nemzetiségi különbség nélkül, a forradalom zászlaja alá állt.

Jegyzetek

- ¹ Hegedűs Antal: Bánáti új földesurak és jobbágyaik 1782-ben, Létünk (Újvidék–Szabadka) 1978/2., 96–123.
- ² Slavko Gavrilović–Nikola Petrović; Temišvarski sabor 1790, Novi Sad, 1972, 317, 424–425, 258.
- ³ Haus–Hof und Staatsarchiv, Bécs (röv. HHSTA), Hofreisen, Fasc. 2. Konv. 3. fol. 318.
- ⁴ Fényes Elek: Magyar Országnek s a hozzákapcsolt Tartományoknak mostani állapota, Pest, 1836, IV. 373–409.
- ⁵ Slavko Gavrilović: Banatski urbar. Zbornik za društvene nauke Matice srpske 34, Novi Sad, 1963, 79–91.
- ⁶ Hofkammer Archiv, Bécs (röv. HKA), Ungarische Camerale, Rote N. 803, 20. aug. ex 1810.
- ⁷ Benda Gyula: Statisztikai adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez, Budapest, 1973, 106, 118, 145–148.
- ⁸ Palugyay Imre: Megye statisztika. Pest, 1848, 109–113; Handbuch der Wojwodenschaft Serbien und des Temeser Banates sammt der Militärgränze für das Jahr 1855, Temesvar 1855.

- ⁹ Az 1780–82. évek jobbgázmozgalmairól ld. még: Hegedűs Antal, Josif II i refeudalizacija Banata. Godišnjak Društva istoričara AP Vojvodine 1980, Novi Sad 1981, 25–35.
- ¹⁰ Arhiv Vojvodine, Torontalska županija (röv. AV TO) 1842 jan. 26. nr. 176.
- ¹¹ AV Zapisnik Torontalske županije (röv. ZT), 1832 nr. 2158.
- ¹² Hegedűs: Bánáti új földesurak. I. m. 105–106; AV ZT 1841 nr 5538.
- ¹³ Magyar Országos Levéltár, Budapest (röv. MOL). C 59, Departamentum urbariale.
- ¹⁴ HKA, Banater Akten, Rote N. 89, Fasc. 7, 40 ex Julio 1774: „Executions Ordnung (...)”
- ¹⁵ HHSTA, Hofreisen, fol. 299, 306.
- ¹⁶ Eckhart Ferenc: A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon 1780–1815-ig. Budapest, 1958, 257–260, 419–426; Josip Bösendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji, Zagreb 1950, 121.
- ¹⁷ AV ZT 1832 nr. 1567; 1833 nr. 3416; AV TO Generalna kongregacija 1793 sept. 16. Instantiae nr. 16; Partikularna kongregacija 1799 mart. 12. nr. 29; Generalna kongregacija 1803 apr. 16. Urbarialia nr. 7; Part. kong. 1806 maj. 23. nr. 53; Gen. kong. 1815 apr. 18. Instantiae nr. 31; Part. kong. 1815 okt. 2. nr. 55; Gen. kong. 1806 szept. 9. nr. 87.
- ¹⁸ Királyi Pál: Robot és dézsma. Pest, 1845, 256–262; AV ZT Gen. kong. 1797 aug. 8. Instantiae nr. 42; Gen. kong. 1806 szept. 9. Instantiae nr. 13; Part. kong. 1817 dec. 2. nr. 168; Part. kong. 1819 juli 1 nr. 65; Gen. kong. 1806 sept. 9. Inst. nr. 37; 1832 nr. 1318; AV TO Gen. kong. 1782 aug. 8. bez signature; Gen. kong. 1782 aug. 8 nr. 40.
- ¹⁹ AV ZT Part. kong. 1813 aug. 27 nr. 66; Gen. kong. 1815 nov. 14. Instantiae nr. 20.
- ²⁰ AV ZT Gen. kong. 1797 aug. 8. Instantiae nr. 38; Part. kong. 1818 mart. 12 Instantiae nr. 12; 1833 nr. 2958; 1833 nr. 2962; MOL C 59, Departamentum urbariale, 1829 nr. 329; 1830 nr. 213; 1832 nr. 264.
- ²¹ Hegedűs: Bánáti új földesurak. I. m. 106, 110.
- ²² AV ZT Gen. kong. 1821 juni 18 nr. 1313; AV TO 1787 febr. 2 nr. 284; AV ZT 1827 nr. 3399; MOL C 59 Departamentum urbariale, 1808 nr. 272.
- ²³ AV ZT Part. kong. 1819 juli 1 nr. 66; 1839 nr. 916.
- ²⁴ MOL C 59, Departamentum urbariale, 1820 nr. 129 és 573.
- ²⁵ Eckhart Ferenc: A bécsi udvar (...) i. m. 253 sk.; Raffai János: A nevezetes tollvonás. Budapest, 1978, 24.
- ²⁶ AV TO Part. kong. 1786 febr. 20 nr. 284.
- ²⁷ AV TO Gen. kong. 1784 okt. 25 nr. 10; Part. kong. 1785 sept. 12 nr. 27.
- ²⁸ AV TO 1787 nr 284; MOL C 59, Departamentum urbariale, 1785 Torontál vármegye nr. 10; 1794 fons 22.
- ²⁹ AV ZT Gen. kong. 1806 sept. 9. Instantiae nr. 26; MOL C 59, Departamentum urbariale 1823 nr. 342.
- ³⁰ AV ZT Part. kong. 1798 jan. 11 nr. 21, 30; 1826 nr. 3172; 1826 nr. 3255; 1839 nr. 504; 1843 nr. 384.
- ³¹ Hegedűs Antal: Bánáti új földesurak. I. m. 104–106.
- ³² AV TO 1782 dec. 19 bez signature; Gen. kong. 1785 apr. 1 nr. 269., 291., 261; 1787 nr. 1500., 2045; AV ZT Gen. kong. 1803 apr. 16. Urbarialia nr. 16.
- ³³ AV TO 1787 nr. 1359., 2368., 2617.
- ³⁴ AV TO 1788 nr. 1738.
- ³⁵ Hofkammer Archiv, Bécs, Camerale Hungaricum, Fasc. 42, Rote N. 803, 55 dec. 1812., 131 ex febr. 1813., 26 ex apr. 1813., 213 ex májo 1813., 99 ex junio 1813; AV TO Gen. kong. 1813 juni 10 nr. 143.

- ³⁶ AV ZT Part. kong. 1818 juni 28 nr 27., nr. 28; Gen. kong. 1820 mart. 21 nr. 159; Part. kong. 1820 okt. 11 nr. 1606; MOL C 59 Departamentum urbariale, 1820 nr. 129., nr. 573; AV ZT 1846 nr. 6689.
- ³⁷ AV ZT Gen. kong. 1822 jan. 8. nr. 148.
- ³⁸ AV ZT Part. kong. 1823 jan. 20 nr. 10; AV ZT Gen. kong. 1823 okt. 1 nr. 2437.
- ³⁹ AV ZT Gen. kong. 1824 juni 16 nr. 949., nr. 964., nr. 1102.; AV ZT 1827 nr. 11; 1829 nr. 3394; 1830 nr. 706; 1830 nr. 4186.
- ⁴⁰ AV ZT 1829 nr. 413; 1835 nr. 3316; 1837 nr. 3189.
- ⁴¹ AV ZT 1833 nr. 2886., nr. 3083; 1835 nr. 2900.
- ⁴² AV ZT 1834 nr. 2406.
- ⁴³ AV TO Gen. kong. 1837 apr. 17 bez signature; AV ZT Part. kong. 1837 maj 6. nr. 1679; AV TO 1838 nr. 581; 1839 nr. 872.
- ⁴⁴ AV ZT 1837 nr. 1293., nr. 1969. nr. 2563., nr. 3190; 1841 nr. 2261., nr. 5569.
- ⁴⁵ AV ZT 1846 nr. 7264; 1847 nr. 865., nr. 908., 3462., 3519. Fény úrbéri pereiről: AV ZT 1846 nr. 6074., 6689.
- ⁴⁶ AV TO 1827 nr. 2482.
- ⁴⁷ AV TO 1847 nr. 3462.